

ЕЛЕМЕНТИ БОЖИЋНЕ ОБРЕДНЕ ПРАКСЕ КОД СРБА УСРПСКОМ СЕМАРТОНУ, ЧАКОВУ И ФЕЊУ

Основа овог рада су теренска истраживања које сам у пролеће и лето 2022. године обавио по некада српским селима румунског Баната: Српски Семартон, Чаково, Вењ (Фењ), а где још постоји српска заједница и где сам пронашао казиваче упућене у упражњавање црквено-народних обичаја. У раду су наведени елементи божићне обредне праксе који се још практикују, као и поједине обредне радње које су се у међувремену изгубиле и данас се више не врше. Из разговора са казивачима покушао сам да пронађем разлоге и околности које су довеле до заборављања или чак губљења појединих обичаја код Срба у наведеним насељима.

Кључне речи: обичаји, Божић, обред, Срби, Српски Семартон, Фењ, Чаково

1.

Српски Семартон, Фењ и Чаково припадају Тимишкој жупанији, некада познатој као Тамишка жупанија. Сва три банатска насеља простиру се југозападно од Темишвара између две реке – Бегеја и Тамиша, недалеко од садашње међународне међе која разграничава румунски од српског Баната. Чаково је још у првој половини XIV века записано као варош, а зна се да је половином XVI века био насељен Србима „и они су предали град Турцима” (Поповић, 1955: 206). У Чакову су биле насељене немачке породице, а касније и мађарске, тако да се ово место 1830. године наводи као румунско-немачко-мађарско насеље. Иако је број српских породица био и јесте мали, у Чакову су рођени велики српски културни посленици као: Димитрије (Доситеј) Обрадовић, Димитрије Тирол, Коста Хаџић Баба, Фотије Иличић, Димитрије Ружић.

Један од врхних писаних помена о Фењу датира из давне 1289. године. Као мешовита српско-румунска средина појављује се 1753. године, да би се само неколико година касније, 1765. године, у Фењу населили Румуни из

¹ avasrb@yahoo.com

² Овај рад заснован је на теренским истраживањима које сам у току 2022. године обавио у Српском Семартону, Фењу и Чакову као део пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, који организује Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, при Савезу Срба у Румунији.

Поморишја и захваљујући овоме Срби у Фењу постају мањина. Пештански грађанин Андрија Мочоњи купује село као свој посед 1781. Године (Поповић, 1955: 204).

Године 1333, они који су скупљали десетину за папску столицу, забележили су име свештеника који је служио у Светом Мартину. Године 1478. ово се место помиње као насељено (Бугарски, 1995: 146), а од 1753. године назначује се као српско насеље иако је тад имало само десетак домова.

2.

Божићне покладе (27/14. новембар)

СЕМАРТОН³

С. Б.: „Много се позаборавило. Већ од мојих родитеља почело се избичавати. Обичаји су били развијени док је била велика кућа.”

Б. Ч.: *Да ли се и у Семартону казивале покладе?*

С. Б.: „Казивале се покладе, али се није постило. Моја баба по мајци каже кад се она удала, онда код њене свекрве за Божићни пост се посебно прали судови... Међутим, чим је моја баба изашла од њене свекрве, није више постила.

Б. Ч.: *Да ли се тај дан и данас поштује и која се јела данас спремају?*

С. Б.: „Од када ја памтим нема ничега.”

Б. Ч.: *Да ли се у Божићни пост постило поготово када се ишло на причешће?*

С. Б.: „За причешће се постило највише три дана. Али, много причешћа није било. Причешћивали су се девојке. Исповест се вршила у току литургије док су појци певали причесно. Неки наш стари појац Јава Рајков учио је појање са мојим дедом. Као стар већ дошао је у Темишвар и овде сам и ја са њим појао за певницом. Једном је на причешће ишао неки чика Рада са супругом а деда Јова каже: *Па шта и Рада? Па шта он. Па то жене иду.*”

Из ове анегдоте јасно се да закључити да је у свести нашег народа, пре око шездесет година, владао менталитет да на причешће одлазе само жене.

ФЕЊ⁴

Казивачица из Фења говори о обичајима које је она запамтила из њеног детињства, а који су се сад умногоме изгубили.

Љ. П.: „Оно што знам од моје бабе јесте да је божићни циклус почињао од Светог Николе. Увек на дан Светог Николе морало је да се посеје жито да би било за Бадње вече.”

³ О Божићним обичајима из Семартона причао ми је Стеван Бугарски.

⁴ Казивачица из Фења, Љубица Попадић, говори о Божићним обичајима које је запамтила из куће њене бабе Љубице, рођене давне 1898. године. родом из Ђира, удата у Фењу.

ЧАКОВО⁵

Мој казивач у Чакову као свештеник служи од 1985. године и није му познато да су се у Чакову поштовале покладе.

Љ. М.: „Овде у Чакову нисам затекао никакав обичај за тај дан, а ни не знам да ли се чува, ако се и чува. Нисам чуо од никога ништа. Можда у старије време се поштовало, али ни о томе немам података.”

У Чакову, по казивању мог извештавача, из околних села доселио се велики број српских породица. Преласком у ново насеље дошљаци нису понели своје старе обичаје а, изгледа да ни локалне, уколико их је било, нису преузели. Примера ради, Чаковљани немају своју крсну славу, не славе кућног свеца. Доласком у Чаково за пароха, мој казивач је затекао неколико породица које су славиле Светог Николу. У међувремену ове су породице ишчезле, тако да нема више ко да слави, осим једне породице која је пореклом из Семартона.

Међу српским чаковачким житељима, како казивач казује, Божићни пост није много поштован. Постоје појединци који посте средом и петком. Као доказ, осим неколицине Украјинаца и породице свештеника, Чаковљани не приступају светом причешћу. Чаковачки Украјинци Божићни пост почињу заједно са Румунима, по новом календару, и завршавају га заједно са Србима, на Божић, по старом календару. Они се више пута причешћују у току овог поста.

Света Варвара

СЕМАРТОН

Б. Ч.: Да ли се тај дан поштовао и шта се тога дана радило?

С. Б.: „Тај дан се кувало жито за Светог Николу, па је и остало Варварица вари, Свети Сава лади, а Никола куси.”

Жито се кувало у води, узимало се потом са кашиком и тако се јело. То се жито није дробило, није се млело, већ су зрневља остала цела. Такође се, од тог куваног жита на Светог Николу *носило задушју*. То се жито држало на шпорету да буде вруће, кадило се и читала се молитва *Оче наш*. Потом су деца разносила по комшилuku.

Тога дана положник није долазио. Није се знало за положника на Свету Варвару, нити на било који други дан, осим на Бадњи дан.

Тога дана се, такође, „сејало жито у тањирићу и бројало се колико је зрневља посејано и колико је изникло и држало се тако до Богојављења.”

На питање да ли се у Семартону знало за Материце и да ли се славио овај празник, мој казивач је изричито рекао: „Материце уопште не, али ни Очеви. Није се знало. Не само код нас него ни у околним селима.”

⁵ О Божићним обичајима у Чакову говорио ми је садашњи чаковачки парох Љубиша Матић протојереј ставрофор рођен 27. новембра 1957. год у Семартону. Мој казивач каже да је Чаково, крајем прошлог века и почетком овог столећа, насељено српским породицама из Семартона, Иванде, Рудне, Гада, Толвадије, Соке, Ђира.

ФЕЊ: У Фењу за Светог Николу се кувало жито које се у старини јело несамлевено, ушећерено, заједно са чорбом у којој се кувало. Много касније у појединим домаћинствима светониколајевско жито се млело и мешало са самлевеним орасима и медом.

ЧАКОВО: У кући мога казивача постоји обичај да домаћица тога дана кува жито. Код осталих то није обичај поготово ако се има у виду да су све породице мешовите, што значи да тај обичај и ако је некада постојао, у наше време се не одржава и не чува више. Скувано жито не меље се, већ се остави у посуду у којој је био куван и свако сипа кад жели и колико жели да поједе. Такође, свако зашећери по свом укусу. Жито се једе наредних пар дана. Од тог жита домаћица разноси по комшилуку за покој душе уснулих чланова породице.

Свети Игњатије

СЕМАРТОН: На тај дан се клале свиње. Мој казивач се присећа како је неки његов рођак казивао да „ако је свинче црно, онда бешика се чува. Може да се баје на њу”. За разлику од Срба из Војводине, овдашњи Срби нису познавали обичај паљења ватри или увођења у кућу живтоњског положника.

ФЕЊ: У време када је наша казивачица као дете била у кући деде и бабе, сећа се да је њен неки старији рођак говорио да се у „ово време много изопачио свет”. По казивању дотичног старца, а који је добро памтио прилике са краја деветнаестог века, у Фењу су људи на Туциндан клали свињу, али да се не би омрсили, везивали су уста неким тракама. Занимљиво је, а и мало необично сећање наше казивачице да су жене чак три пута пре клања свиња прале суђе у цеђи „да би биле чисте. То га се добро сећам да је причао”.

ЧАКОВО: Чаковљани кољу свињу у зависности од породице до породице. О празновању Материца и Оца нема никаквих података. Као и остали банатски Срби из Румуније, ни Чаковљани нису те дане свечано празновали.

Туциндан

СЕМАРТОН: За тај дан зна се из црквеног календара, али у вези са тим празником није постојао или се не памти ниједан обичај.

ФЕЊ: „За тај дан спремали смо се за унутрашње понашање. Ми смо били троје, имам два старија брата, пре Туциндана, ви сте троје. Сутра је Туциндан, не смете да се тучете, тако ми је говорила баба. То сам ја као мала добро запамтила.”

ЧАКОВО: Нема обичаја. Спремало се у кухињи за Божић и пазила деца да не добију батине. Уколико на Туциндан добију батине, добијаће преко целе године.

Бадњи дан*Положник*

СЕМАРТОН: Овај дан се почињао са положником. Домаћица је дочекивала положника и постављала га да седне на под. Мој казивач говори и о обичају увођења јагњета у кућу. Домаћица их је одозго, над главом, посипала зрневљем жита и кукуруза и док је то радила, изговарала је неку врсту намењања: „Дај, Боже, колико зрна толико пилића, толико јагањаца, дај, Боже, толико... толико деца. Дај, Боже, од сваке струке.” Тиме се завршавало. Положник је био награђен неком напојницом, а животиња се везивала неким канапом како би се знала да је била положник. Положник је био неко дете из комшилука или родбине. Положници су симболично награђивани орахом, парчетом колача. Домаћице нису за положника спремале посебне плетене колачиће. Мој казивач не памти да је код њих у кући бака или мати у посебној котарици или ситу држала зрневље којим је положник присут, већ у чему је имала.

ФЕЊ: Наша казивачица је одрасла у кући деде и бабе и живели су изван села у кући сеоског кантона, те им положник није долазио а ни од деце из куће нико није био положник.

ЧАКОВО: У Чакову није постојао нити се зна за положника.

Бадњак

СЕМАРТОН: И у давнини се знало за бадњак али не у виду гране и паљења у порти цркве како се то данас ради: „Под бадњаком се сматрало неко дебело дрво које се налагало (а не ложило) на ватру да би одржало жеравицу преко целе ноћи. То је било кад су постојала огњишта. Они су седели околу огњишта, па су то вече бдели, па то је тај пањ, то дрво које је полагао да тихо гори и одржи жеравицу до зоре.” За бадњак изабрано је дрво са дрвљеника. У Банату није било шума, па да се иде у шуму да се сече посебно дрво. Мој казивач напомиње да је у Семартону постојао један једини храст, а од њега нико није сецкао ни гранчице, а камоли грану за бадњак.

Касније, када су огњишта нестала, у шпорет се стављало повеће и подебље дрво за које се говорило да је бадњак: „Међутим, то више није било то. А за то дрво се говорило да је бадњак.”

За уношење бадњака, односно дрвета спремљеног да се постави на огњиште, није постојао никакав ритуал, а такође се није ни жарало по њему нити се ишта говорило. Од пре неколико година, на предлог садашњег темишварског епископа Лукијана, на Бадње вече се у портама наших српских цркава пале бадњаци. То раније у Банату Срби нису радили. Ни у једном нашем селу није се у цркви палио бадњак, па ни у Семартону то Срби нису радили. „Бадњак је био домаћи, на домаћем огњишту се стављао, поготово није се ништа по цркви делило као бадњак”, наводи мој казивач.

ФЕЊ: Међу Србе у Румунском Банату култ тражења и ритуалног сећења бадњака није био познат, бар се о томе не сећају испитаници ни из једног села горњег Баната. Моја казивачица, међутим, памти да јој је баба причала како је њен деда на Бадњи дан изјутра ишао да тражи дрво од цера, пошто у Фењу није било храстовог дрвећа. То би био пањ који би доносио кући и стављао би га крај врата.⁶

Бадње вече. Уношење Божића:

СЕМАРТОН: Приликом уношења Божића постојао је ред, ритуал који се поштовао: „Најстарији из куће предводио је поворку негде до сламе и сена а сви су му онда следили, као гуске, један по један. Док је ишао, он је имао своју песму да квоца: *квоц, квоц*, као квочка, а за њим деца и млађи укућани који су ишли, они су пијукали: *тиу, тиу*. У кући је остајала само једна редуша.” Сви су чупали из камаре сламе и сена заматуљке које су узимали и враћали се њима. Мој казивач памти да су се за децу, у слами или сену, увек спремала мала изненађења, скромни поклони и пакетићи. То се радило не само да би децу примамили да иду у ту поворку већ да би на тај начин у децју свест уписивали овај ритуални моменат како би га и они, касније, упражњавали. При повратку су ишли истим редоследом и носили сваки свој завежљај сламе или сена. На вратима куће дочекивала их је редуша и овде су се први пут поздравили са *Христос се роди!* и одговарали *Ваистину се роди!* Овде су се сви љубили са редушом, а она је код себе имала спремљену ракију медљеначу. После овог међусобног поздрављања улазило се у кућу и у целој кући се простирала слама. Док се слама простиралам појало се *Рождество* односно божићни тропар.⁷ Слама и сено су се простирали и по штали и свињцу и кокошињару.

На столу се, такође, посипала слама и сено и прекривало се столњаком. Под сто, по правилу, доносило се и стављало неки део коњске опреме: хам, улар, оглавник или други неки део. На сто, преко столњака, стављао се божићни колач са свећом и петао печењак. Мој казивач наводи: „То је, може бити, један једини случај кад се код нас пекла цела птица. Тамо је остајао до трећег дана Божића и нико га није дирао све до трећег дана Божића”. Простривена слама је остајала нетакнута све до трећег дана Божића када се Божић „чистио”. На питање да ли су се ораси бацали по соби, мој казивач је рекао: „После вечере, пошто се прострела слама, вечерало се и после вечере бацани су ораси.”

⁶ Некада је недалеко од Фења постојала нека шумица, која данас не постоји.

⁷ Божићни тропар: *Рождество Твоје, Христe Боже наш...* певао се и као коринђа, а певали су га сви коринђаши док су ишли, на Бадње вече, по домовима наших Срба да објављују и честитају рођење Спаситеља Христа. У румунском Горњем Банату српска деца коринђала су дечје коринђе, односно, рецитовала су једноставне стихове погодне њиховом узрасту, док су већа и старија деца, обавезно, коринђала *Рождество*, а додавали су још и Витлејему.

Бадња вечера се постављала када се напољу делио дан од ноћи. Поцињала је молитвом *Оче наши* коју су говорила деца, док је најстарији кадио трпезу, храну, чељад у кући, целу собу. Потом домаћин пререже здравље и подели свима, сваком по парче. На столу је требало да буде божићни колач, уплетен, украшен ружама умешеним и направљеним од истог теста као и колач. Колач је био постављен у једну *саћурицу*, односно плетену корпицу од љуштика у којој је било помало сламе и сена. Та су се слама и сено прекривали неком марамом, платненом салветом, и на томе је био постављен божићни колач. На колач, при врху, обавезно је био забоден орах, као и струк босиљка везан црвеном пантљиком. Обавезно је била и свећа која је стајала у једну посуду пуну зрневља, углавном, кукуруза и жита. У то зрневље забодена је била свећа. Њу је палио домаћин пре изговарања молитве и кађења јела. И свећа је била везана истом црвеном пантљиком. На крају вечере свећа се гасила тако што је била окренута пламеном надоле и забављала се у зрневље.

Главно јело на трпези Бадње вечери био је густ постан пасуљ, папула. У новије време у тај пасуљ домаћице убацују и свињска ребра. Мој казивач је навео и податак да су постојали домови у којима се овај посни пасуљ заслађивао и јела се слатка папула. Таква врста пасуља јела се само на Бадње вече. У кући мог казивача на Бадње вече јели су још и суве шљиве, док су у другим српским кућама домаћице спремале и резанце са маком и орасима. После вечере посуђе се опере и остави се свако на своје место, не остаје на столу.

ФЕЊ: У кући моје казивачице, увече, на Бадње вече, деда је излазио у пратњи деце, која су, идући за њим, пијукала, узимала сламе и враћала се. При уласку у кућу, где их је дочекивала домаћица, деда је узимао тај пањ бадњака и све су то уносили у кућу. Слама је била прострта по целој просторији, а пањ је домаћица полагала на огњиште. То је био велики отворен оцак, а ватра се ложила доле. На ту ватру је постављен пањ, а на његовој жеравици пекла се кобасица.

Занимљив је податак да је у кући моје казивачице био обичај да сви укућани поседају на сламу, да је на слами била постављена и посна вечера. Вечерао се постан пасуљ, разанице насуво, разанице са кромпиром и са маком, суве шљиве, јер то су имали они, а на крају, као посланица служили су се ораси и мед. „После све је остало тамо доле а ми смо почели да причамо приче о рођењу Господа Исуса Христа”, сећа се наша казивачица да јој је баба тако причала. Деца су коринђала и рецитовала, а одрасли су говорили приче из живота Спаситеља до пред зору. На тај начин су пробдели ноћ уочи рођења Господа Исуса Христа.⁸

Када се деда моје казивачице пензионисао, и сви су се вратили у њихову кућу у селу, овде нису имали огњиште и прво што су прекинули да

⁸ Баба и деда моје казивачице, пошто јој је деда био кантоњер, живели су у кући кантона изван села.

уносе у кућу на Бадње вече био је бадњак, односно церов пањ. Казивачица се још присећа, јер је то за њу био доживљај, да су у новој кући заједно са дедом Костом (деда је био глава куће, а не њен отац), она и њена два старија брата ишли за дедом, једно за другим. Док је деда квоцао, они су пијукали, ишли су до шупе са сламом, чупали су од те сламе и враћали се. У повратку обилазили су марву, живину, гуске, а деда је као неки благослов и молитву говорио: „Да буде кокошака, да буде гусака и свиња”, и тако су се полако враћали. На улаз у кућу дочекивала их је домаћица (баба) и у рукама држала дрвено сито са зрневљем или је имала кецељу и у њој зрневље. Овим зрневљем је све редом посипала.

Слама се простирала по целој кући, а баба је са средине собе у сва четири ћошка куће бацала орахе изговарајући при сваком бацању: *У име Оца*, па у други ћошак: *и Сина*, и *Светога Духа* у трећи ћошак и завршавала са *Амин*, бацајући орах и у четврти ћошак.

Вечера се постављала на столу, на коме је био колач, па суд са изниклим житом. И у другим селима и другим домаћинствима био је обичај да на Бадње вече на столу буде посуда са зеленим житом у које је на средини била забодена свећа или запаљено кандило. У Фењу, у кући бабе моје казивачице, у средини израслог зеленог жита била је јабука, а у јабуци убодена свећа.⁹

ЧАКОВО: У Чакову не постоји устаљен обичај око уношења Божића. Мој казивач, иако свештеник у Чакову, чува и негује обичаје са којима је одрастао у породичној кући у Семартону. Исте обичаје је пренео и у своју породицу у Чакову. На Бадње вече уноси се у кућу слама. Посипе се по кући и ставља се у џак и оставља под сто, све до трећег дана. Док одлазе за сламу, кокодаче се и пијуче. При враћању, са сламом обилазе живину, обор са свињом, свима честитају Бадње вече и тек тада долазе у кућу. Приликом уношења сламе у кућу, домаћица чека на вратима и после изговореног поздрава она пита: „Шта то доносите?”, а онај који носи сламу одговара: „Здравље, срећу и весеље.” Слама се ставља и под столњак. Пре вечере домаћин *крсти собу* односно баца орахе унакрст по ћошковима собе.

Божићна свећа ставља се у један суд или теглу пуну зрневља. Свећа се гаси тако што се окреће и забада у зрневље. Све оно што домаћица изнесе на сто да се вечера, најпре се окади уз певање божићног тропара и одмах се говори и *Оче наш*. Вечера је посна, обично се спрема супа од пасуља, густ пасуљ са присутим запрженим црним луком и кисео купус као салата. Није обичај да се спремају резанци са маком и орасима.

⁹ Када је баба моје казивачице остала сироче (умрла јој је мати), била је преузета од спахије из Ђира и радила као кућна помоћница у кући дотичног спахије. Постоји могућност да је овај обичај са јабуком видела у кући њене господарице и преузела и спрела и у својој кући.

Коринђаши

СЕМАРТОН: Мушка деца, пре Божића, организовала су се и поделила у мање групе и кренула да коринђу. Девојке су углавном ишле по комшилуку. Коринђало се углавном под прозором куће, стајући на улици. Понеки су коринђаше звали да уђу и у кућу.

Од мог казивача сам забележио три коринђе које су они као деца и, касније, као омладина коринђали у кућама семартонских сељака. Ни у ком другом месту нисам забележио да су коринђаши ове коринђе коринђали. Семартонци су овако коринђали:

„Седео газда на златном столу,
метнуо ноге у хладну воду,
нит ноге пере, нит вода мутна,
него је газда молио Бога,
молио Бога жито да роди,
жито да роди, марва да се плоди.”

Онда је уследило наздрављање: „Е газдо, дај Боже колко слама на камари, толико теби дуката на асталу.” Друга коринђа се исто певала, иако није имала везе са здравицама:

„Ој јабуко, сува руко,
што си тако преродила,
на три гране две јабуке,
а на трећој соко седи.
Соко седи па беседи,
коња кује да путује,
дај, газдо, и нама, ми смо за путем!”

Трећа коринђа коју се присетио мој казивач овако се певала:

„Добро вече, добри газдо,
данас нам се Христос роди
у шталици, у јаслици на сламици!”

Мој казивач, нажалост, није се могао сетити да ли је још било неког текста или није. Осим ове три коринђе певало се и *Рождество* које је било обавезно да се коринђа. Коринђаши су са собом носили торбе у које су стављали све оно што су од људи примили.

Чика Стеван прича да је он као већ одрастао дечак организовао друштво, односно још двојицу младића, па су заједно ишли да коринђају. То се збило пре око седамдесет година и већ је тада мој казивач приметио да у појединим српским кућама у које су улазили да коринђају по поду није више било прострвене сламе: „Ја сам тада имао, можда, седамнаест година и тако ми певамо и певамо под један прозор, а оно нико ништа. Кад уђемо у собу, а оно телевизор ради. Уопште нису размишљали да ће доћи неко да

коринђа. То је већ било негде педесет пете, шесте, седме године. То је већ била пропаст... Наша аутоцензура је била већа од цензуре времена и донела је више невоља нама него време само.”

На коринђање се ишло само на Бадње вече. Коринђаши су били награђени ситним парам, орасима, колачима, а ређе и парчетом кобасице.

ФЕЊ: У Фењу су деца ишла да коринђају и углавном су коринђала дечје, једноставне коринђе: „Ја сам мали Пера, ујела ме кера, ја беж’ под астал, дај ми, газдо, што имаш на ’стал; ил жарач ил колач, дал да чекам ил’ да бегам.” Тропар Христовог рођења *Рождество Твоје* почиње да се пева као коринђа релативно касно, око седме деценије прошлог века.

Уочи 1900. године, деца из Фења су ишла да коринђају. За ту прилику свако дете је носило по торбу. Деца су ишла да коринђају не само по Фењу него, за римокатолички Божић, и код Мађара у Крстуру.

Ова су деца била награђена резанцима. У торбу које је дете носило домаћице су сипале резанце са маком, са кромпиром, са орасима и тако натоварени мали коринђаши враћали су се својим кућама. Шта су даље радили са овим резанцима, моја казивачица не може да се присети из прича њене бабе.

Деца су ишла по групама да коринђају, а ноћ је одзвонавала од њихових гласова. Улазили су у куће где су врата са улице била откључана или чак отворена, јер је то био знак да ови домаћини очекују коринђаше.

Српска деца су слободно улазила у авлију и испред улазних кућних врата почињали би да коринђају. И ако је у селу било Румуна, румунска деца нису улазила у српске куће да коринђају све док су, националном политиком, у село доведени румунски колонисти. Деца ових почела су да улазе и у српске куће, али пре но да почну, питали су да ли им је дозвољено да коринђају. Одмах након тога, у годинама које су наилазиле, и српска деца су почела да постављају исто питање.

ЧАКОВО: Нема коринђаша. Уколико их буде, то су Румуни.

Вертеп

СЕМАРТОН: Мој казивач чика Стеван сећа се да је у једној просторији црквеног торња семартонске цркве видео једном макету цркве са којом су некада ишли по селу вертепаши, али за његово време са вертепом се по селу није више ишло. Било је старијих људи који су знали напамет текстове које је требало да говоре чланови вертепа, што значи да су они то радили, и за њихово време вертеп је пролазио селом. То је негде пре око сто година. Чика Стеван је, док су му деца била мала, успео да обнови овај обичај и изведбом вертепа обишао неколико семартонских домова пре око четрдесет година.

Семартонски коринђаши бар у последњих осамдесет година нису носили ни звезду, за коју нису ни старији причали.

Цурка, коју Румуни зову *capra (capra)*, у српском преводу *коза*, пролазила је улицама Семартона, али углавном на други дан Божића, а козари, односно цуркари, махом су били Цигани из суседних села.

Обредни хлебови

СЕМАРТОН: Рано на Бадњи дан домаћица је месила божићни колач, здравље и *законе*, (фигуре од теста које су симболично представљале рало са воловима, гумно са камарама, месец, шака). Тесто је било кисело, измешено као за хлеб, без млека и јаја. За мешање користила се обична вода, није се доносила нова, пошто су бунари били далеко. Колач је био уплетен од двоструких плетеница које су се на одређени начин ређале округло. Законе су деца јела у највећој сласти, док је здравље било замешено од истог теста као и колач „као нека циповка”, и то је домаћица премазивала медом. Приликом вађења из пећке домаћица је сваки од ових хлебова умила водом, прекрила их и оставила тако да стоје да „пара иде код Бога.” На Бадње вече свако од укућана је добијао по парче здравља које је требало појести како би укућан био здрав преко целе године. Од истог теста домаћица је замесила и округли колач за кума и за ћерку.

ФЕЊ: И у Фењу се месио божићни уплетен велики колач. Колач је, обавезно, био постављан у сито, на столу. Казивачица није могла да се подсети да ли је то сито исто оно у које је било зрневље које је баба посипала на оне које су уносили бадњак или је друго неко сито. Она сматра да је исто сито, јер постављање колача у сито у које је било зрневље означава благослов који се преноси. То је сито сматрано за кућиште у које се полаже колач. Све је то било постављено на рукохват сламе. Колач је био замешен са квасцем, кисело тесто као за хлеб. Касније, сећа се моја казивачица, у кући су колач замесили са јајима. У горњем делу колача био је забоден стручак босиљка. Колач је одозго био присут зрневљем и орасима. На столу се, поред колача, налазила стаклена тегла пуна зрневља и у њу се забадала божићна свећа. Осим божићног колача, који је био пререзан на први дан Божића, пре ручка, није било других обредних хлебова. Није постојао обичај да домаћица приликом стављања или вађења врелог колача из пећке користи рукавице, већ је испечен колач из вреле тепсије вадила тако што је колач држала кецељом.

У Фењу није постојао обичај да мати одлази код кћерке са колачем на Божић, али се са колачем ишло код кумова на други дан Божића. Кумовски колач је домаћица завила у, само за ту сврху коришћен, бели уштиркани и везени велики платнени салвет. Код кумова се увек послуживао ручак, а најчешће печене кобасице и наздрављало се вином.¹⁰

¹⁰ Моја казивачица памти да су их кумови послужили печеном кобасицом на ражњу, а да је свако парче кобасице било набодено на штапић од вишње.

ЧАКОВО: Божићни колач округлог облика и уплетен стоји на столу до првог или другог дана Божића, када се пререже. На горњу страну колача забада се орах и стручак босиљка везан црвеном пантљиком или вуном. У новије време може да буде и тробојка. Колач се завија у бели салвет или убрис и ставља се у неку тацну испод које стоји слама. Божићни колач замеши се од киселог теста као хлеб, са квасцем.

Здравље је мешено од истог теста и одозго је премазивано медом. Сече се на Бадње вече и свако од укућана прими по једно парче које обавезно мора да поједе. Уколико се здравље не поједе на Бадње вече, оставља се за први дан Божића. У том случају колач ће да се реже на други дан Божића.¹¹

Јело које преостане од вечере, ставља се у једну посуду и на трећи дан Божића, помешано са зрневљем, домаћица ће нахранити живину.

Чесница

СЕМАРТОН: Чесница се спремала на први дан Божића изјутра рано. Тесто је било услатко замешено и теглило се по целој површини стола. Ово танко истегљено тесто савијало се и посипало млевеним орасима и сувим грожђем, прекривало се новим корама и поново посипало орасима и сувим грожђем – све тако по шест, седам пута редом. Када је била испечена, још онако врућу домаћица је премазивала медом. На једном крају чеснице домаћица је стављала новчић, а потом је тако „удесила” да парче у које се налази новчић припадне баш коме треба, односно неком детету, уколико их је било у кући. Тај се новчић држао за иконом и када је домаћин куповао прасиће, онда се давао и тај новчић за срећу.

Чесница се секла и делила на први дан Божића, после ручка. Прво парче од чеснице било је намењено Богу, друго кућном светитељу, треће путнику намернику, четврто сужњу у тамници, и тако редом. Ови су се парчићи чеснице после давали ономе ко наиђе или се носило у комшилук. Док је домаћица спремала чесницу, обичај је био да гори свећа.

ФЕЊ: Домаћица је чесницу спремала рано изјутра на први дан Божића. Замешено тесто теглила је по читавој површини стола и на тај начин спремала танке коре које је редом ређала у тепсију. У раније време домаћице су користиле само самлеване орахе и шећер. Касније су измешале самлеване орахе, шећер и суво грожђе. Последњи ред кора премазивао се раствореним медом. Чесница се послуживала после ручка.

¹¹ Казивач из Чакова наглашава да „што се утицаја тиче, Срби нису ништа преузели од Румуна, док су Румуни преузели обичај резања колача о храмовним славама. Сам начин и обред резања разликује се од нашег обреда.”

Божихна јелка – крискиндла

СЕМАРТОН: Семартонци су божихну јелку називали *крискиндла*. Јелка се китила касно на Бадње вече, па се сутрадан на Божић видела први пут. Наш казивач прича: „То сигурно није био наш обичај, и мора бити унет доцније кад су се Шваби населили у тај крај.” Јелка се китила завијеним бомбонама, и то они који су себи приуштили овај трошак, јабукама и орасима који су били офарбани бронзом да би светлели и понеком божихном сличицом-иконицом.

ФЕЊ: По српским кућама јелка није постојала све до касно, после седамдесетих година прошлог века. Казивачица из Фења напомиње да је божихну јелку први пут видела много касно и то у кући њене пријатељице. У кућама где су живе старе особе, а није било деце или омладине, јелка се није китила.

ЧАКОВО: Божихна јелка се исто назива се *крискиндла*. У новије време крискиндла је вештачка, а током времена, пошто су се стари српски обичаји губили, вештачка пластична јелка, нажалост, постала је симбол Божића.

Први дан Божића

СЕМАРТОН: После устајања сви су се умивали обичном водом, без неког посебног ритуала. У цркву на јутрење ишли су углавном старији мушкарци, док су млађи мушкарци ишли на литургију. Жене су, углавном, остајале код куће и спремале божихни ручак. Обичај је налагао да се деци и млађим особама за Божић купи нешто ново: део од одећа, обућа, „да се понове”. Када су се вратили из цркве, палила се свећа, кадила се трпеза, изговорио се *Оче наш* и тек су тада сви седали за сто.

Каква су се јела спремала за Божићни ручак? „Углавном се спремала швапска кухиња, односно: живинска супа, римфлајш, па свињско печење. Јела се и кобасица испечена на ражњу, а уз то киселина или компот.” На тај дан, после ручка, резао се божихни колач. Резао га је домаћин, а остали су присуствовали. Колач се резао на четири дела и сваки се део преливао вином. По резању домаћин је са свима укућанима редом целивао колач, а међусобно су се сви поздрављали са: *Христос се роди! – Ваистину се роди!*

Тога дана није се ишло у госте. Уколико се из куће неко, удајом или женидбом, издвојио од родитељске куће, онда је, углавном матери, ишла код тога и носила колач, орахе, теста. То се рачунало да су од куће добили, као од њиховог дела.

ФЕЊ: Обавезно на први дан Божића деца, из куће моје казивачице, у пратњи старијих особа, ишла су у цркву.

Божихни колач је био кружног облика и резао се пре ручка. По правилу то је вршио најстарији члан породице са децом. Колач се резао исто као

што у цркви свештеник реже колач. Најстарији члан породице најпре ножем „прекрсти” доњи део колача, затим га пререже, у виду крста, на четири дела. У сваку четвртину домаћин сипа мало вина и потом он најпре целива једну од полутке колача и одмах пружи и онима који су са њиме пререзали да и они целивају. И то раде по три пута у име Свете Тројице: Оца, Сина и Духа Светога. Да ли се нешто при том говорило, моја казивачица није рекла.

Казивачица се присећа да су поједини домаћини носили колач у цркву да га свештеник пререже или је свештеник долазио у кућу да то уради. На податак да се и у другим местима тако слично поступало на Божић у својим истраживањима нисам наишао. Мало је необично да свештеник на први дан Божића обилази домове да сече колаче.

Исто као у Семартону и Дињашу, и у Фењу на божићној трпези морао је да буде петао печењак који је био испечен на Бадње вече. У појединим домаћинствима домаћице су у кљун печеног петла стављале орах. Петао је стајао на столу током сва три дана Божића и јео се тек трећег дана. За разлику од Семартона печеног петла су јели укућани.

За божићни ручак увек се спремила супа од гуске од петла, а тамо где их је било и од ћурке. После супе спремао се римфлајш, следила је сарма, па затим печење. Да би се укућани осладили, осим чеснице, домаћице су пекле „гурабије” или укисело замешено тесто које се теглило и филовало маком или млевеним орасима и урољано ређало у тепсију те тако пекло. У појединим домаћинствима домаћице су месиле и кифлице са свињским салом и пекмезом. Уколико би неко од деце које је женидбом или удадбом напустило родитељску кућу, али остало да живи у селу, на први дан Божића долазио би са породицама код родитеља да честитају празник.

Од свеукупног броја становника у Фењу Срби су сачињавали једну трећину, док су остале две трећине били Румуни. На први дан Божића, у месном дому културе, по подне се обавезно одржавала игранка. За игранку су свирали србски тамбураши.¹²

ЧАКОВО; Врло рано ујутру домаћица спрема чесницу. Спрема се од тегљених кора, самлевеним орасима и сувим грождем. Када се извади из рерне, одозго се премаже медом. У чесницу се стави и новчић.

Божићни ручак

Јело се окади, упали се свећа, прочита се *Оче наш*. Спрема се живинска супа, римфлајш са црвеним сосом. Обавезно се за тај дан испече петао. У кљун петлу се стави орах, а у унутрашњост петла стави се јабука. Коске од петла скупе се на једно место и баце се у пећ да изгоре.

¹² Иако бројчано мањи од Румуна, Срби су имали свој оркестар док су Румуни имали једног виолинисту и једног дувача. Пошто на први дан српског Божића, као новокалендарци, Румуни славе Сабор Светог Јована Крститеља, у дому, на игранци, неизменчно су свирали и Срби и Румуни, па на крају и заједно. То је била заједничка игранка: Срба за Божић, а Румуна за празник Светог Јована.

У Семартону се месио и колач за кума и за ћерке. У Чакову тога није било. Штавише, није се чувало старо кумство. Дете су крстили једни кумови, а венчали га други. Занимљиво је и то да ни у једном од ова три села, где се спремао петао, ниједан од казивача није навео да је тај печени петао представљао *божићну печеницу*.

Други дан Божића

СЕМАРТОН: Проводио се по истом ритуалу као и први дан. Тога дана ишло се код кумова са колачем.

ФЕЊ: Исто као и у Семартону, и Фењчани су на други дан Божића ишли код својих кумова.

ЧАКОВО: Иде се у цркву, руча се и одлази код кумова. Божићни колач реже домаћин са неким од укућана или са гостом, уколико га буде. Колач се пререзује на четири дела, а у сваки део сипа се неколико капи вина и целива се три пута.

Трећи дан Божића. Чишћење Божића

У Семартону, рано изјутра, чишћење Божића односно божићне сламе је вршио домаћин. Пре црквене јутарње службе домаћин је чистио Божић, односно купио сламу. Сва покупљена слама је бачена у пећ да изгори, а на крају домаћин је у ватру бацао и метлу којом је почистио Божић. То се чинило највероватније да никакво зло не би остало у кући. Зрневље које је домаћин почистио и сакупио бацало се касније живини.

Исто трећега дана, семартонска омладина се организовала по квартовима села и ишли су да и они чисте Божић, односно да чисте штале. Они су то радили пре почетка литургије. Тога дана нису ишли у цркву.

Истог дана се пратио Божић. После литургије, трећега дана Божића, поворка момака, јашући на коњима, пролазила је улицама села, па су на тај начин пратили Божић.

Свако божићно послеподне одржавале су се игранке на којема се само свирало за игру, док су се увече приређивали балови. На баловима је било одређених културних програма после којих се свирало за игранку.

У старије време балове су приређивала црквена певачка друштва. Било је неког монолога, па неког певања и потом игранка. У новије време балове је приређивала омладина, па су обухватили и позоришне комаде.

ФЕЊ: На трећи дан Божића чистила се кућа, купила се слама и све што је још било о Божићу. Домаћице су углавном од те сламе спремале гнезда за квочке, а преостало се прострло под марве. Без неког посебног ритуала, зрневље које се сакупило бацало се живини.

Пошто се на трећи дан Божића прославља празник Светог првомученика Стефана, породице које су славиле као свечари, тога дана свечано су прослављале свог кућног свеца и заштитника. Свечарима су тога дана у кућу долазили пријатељи да им честитају „светац”, а домаћини су били спремни да све ове почасте, поготово ракијом и вином. Има домова у којима се тога дана реже славски колач. Код Срба у Фењу није постојао обичај да омладина на трећи дан Божића, јашући на коњима, „прати” Божић, док су Румуни имали тај обичај.¹³

ЧАКОВО: Изјутра рано, пре почетка службе у цркви, почисти се слама из куће. Тај ритуал назива се *чишћење Божића*. Слама која се сакупила сипала се у гнезда где су се купиле кокошке или се стављала испод квочке. Зрневље које се сакупи баци се живини.

Праћења Божића у Чакову није било, али било је у Семартону. У центру села сакупљали се момци јашући свако свог коња и полазили најпре да честитају имендан онима са именом Стеван.

Свети Василије Велики, Нова година

Оно што се зна везано за овај дан јесте мешење специфичног колача који се звао *василице*. У Семартону василица се спремала од обге која се овога пута увијала као гнездо. Посипала се млевеним орасима и сувим грождем и премазивала медом. Свака се василица тако спремала и у сваку се забатао мали струк босиљка. Када су биле готове и спремљене, домаћица их је окадила и разносила у комшилук за покој душе умрлима.

ФЕЊ: И у Фењу овај празник се посебно обележавао василицама, посебним колачићима. Домаћице су замесиле тесто услатко које су теглиле по читавом стоју и потом урољале. То се тесто секло на краће комадиће које се кружно заматавало слично шкољки пужа и стављало у тепсију. У старијим породицама, осим василица, старе домаћице спремале су и крофне.¹⁴

Крстовдан

СЕМАРТОН:

Б. Ч.: Да ли је тога дана свештеник обилазио домове и кропио их водицом и освећивао их?

¹³ Везано за овај обичај моја казивачица примећује да „Нас је било мало и све мање и изгубили смо се. Румуни су традиционалисти, па су задржали своје обичаје. Ми нажалост, опседнути Југославијом, а и тамо се укинуло, уништило и много је био утицај комунизма међу Србима у Фењу. Али Румуни не. Сећам се као дете, мала сам била, румунски младенци на трећи дан свадбе, обучени у народну ношњу, ишли су на бунар по воду где су вршили неку ритуалну радњу, па су прелазили на други бунар, а за сво то време пратила их је музика. На бунару су заиграли а сви су били обучени у народну ношњу.”

¹⁴ У Фењу, када се ишло на „чуварење” покојника, у породици покојника обавезно су биле спремане крофне и њима су служили све који су долазили на чуварење.

С. Б.: „То је код нас била Богојављенска водица. То се ишло само једног дана. Пошто свештеник није стизао да све домове обиђе, ишли су ђаци које је свештеник упономоћио да то раде. Они су улазили са крстом и котлићем. Кропили су певајући Во Јордање. Тој су деци давали поклоне, понеки орах, јабуку, а метални новац бацали су у котлић.”

Домаћице су спремале питију, коју су разносиле по комшилуку за покој душе умрлих. У народу је било познато да је тога дана прописан пост и углавном се постило.

ФЕЊ: За овај дан, односно пре Богојављења, свештеник је, у пратњи појца, ишао по домовима и кропио домове уз певање богојављенског тропара. Уочи Богојављења домаћице су кувале питије. Није постојао обичај да се по комшилуку разносе пихтије за покој душе уснуних, нити да се месе и деле крофне. За покој душе умрлима делило се једино на задушницама.¹⁵

ЧАКОВО: У Чакову свештеник на Крстовдан обилази домове верника и освећује воду, а на сам празник Богојављења у храму се врши Велико освећење воде.

Спремале се и пихтије и кувале се дан пре Крстовдана. Од ових пихтија делило се на Богојављење комшијама за покој душе умрлима, а просфоре се делиле на дан задушница.

Богојављење

СЕМАРТОН: Освећену водицу су људи узимали у обичној стакленој боцу. Водица се три пута, у име Свете Тројице, испијала. Са том водицом народ је свугде кропио, па чак и по шталама. Боца у којој је водица, везана је црвеном пантљиком и чувана на ормару у великој соби. Тога дана су се јеле пихтије које су се на Крстовдан спремале.

ФЕЊ: По казивању моје испитанице, иако је у Фењу већинско становништво било румунско, ипак није било међусобних утицаја ни у једном сегменту живота. Свако је љубоморно чувао своју традицију и обичаје, поготово у кулинарству. Особито се водило рачуна да у речник не продру румунски изрази и речи. После осамдесетих година прошлог века долази до великих промена у друштву. Број Срба је драстично опао, и полако почиње румунизирање српских речи и израза. Остали Срби све више и све чешће користе румунске речи и изразе које посрбљују. За разлику од Румуна, који су задржали своју народну ношњу и са поносом је облаче, Срби су, током времена занемарили своју ношњу, можда угледајући се (по мишљењу моје казивачице) и на Србе „из прека”. Сада су је скроз заборавили.

¹⁵ Обичај је био да на задушнице рано изјутра домаћице замесе тесто са квасцем, као за хлеб, и од тог теста умесе поскурице. Ове су поскурице делили за покој душа уснуних чланова породице. Моја казивачица се присећа да „је село било пуно жена и девојчица које су ишле од једног до другог и носиле ове поскурице. Румуни су за тај дан ишли на гробље, а ми Срби нисмо ишли.”

ЧАКОВО: У цркви се освећује богојављенска водица, а било је строго забрањено вршење било којих женских радова. Верници су својим домовима носили водицу у бокалима у које су стављали стручак босиљка. Неколико капи богојављенске воде домаћини су, приликом доласка из цркве, сипали обавезно у бунар како би освећивали бунарску воду. Сипало се и у воду којом су биле напојене марве.

Сабор светог Јована Крститеља
Нема посебних обичаја.

3.

У закључку, након испитивања казивача, приметио сам да Чаково, иако родно место Доситеја Обрадовића, и иако су некада у њему живели Срби, сада је насеље скоро без иједног Србина. Десетак Срба још чува стару славу овог места, али и то су српске дошлице из околних села, те не поштују своје обичаје, а скоро и да су се претопили у већинско румунско становништво. За неколико година, о постојању Срба у Чакову сведочиће само српски православни храм и српски гробови.

Божићни обичаји из Семартона и Фења углавном су слични, разлика је у појединим детаљима, који могу бити печат неког приватног или позајмљеног утицаја. Оно што се може запазити као заједничко за Србе из румунског Горњег Баната (Поморишје, Баснатска Црна Гора, Потамишје, односно средњи Банат) јесте чињеница да се у породицама наших Срба није знало за посебно, ритуално уношење *бадњака*, посебног ластара младог храста, ложење и жарање у ватри са посебним изговарањем здравице.

Код горњобанатских Срба из Румуније, уношење Божића у кућу вршили су најстарији члан породице и деца, која су у кућу уносила сламу и сено које су простирали по читавој соби, предсобљу, кухињи, честитајући Божић једни другима и певајући божићни тропар. Њих је на вратима куће дочекивала домаћица са осталим укућанима и након поздрава, на питање: „Шта нам доносите?“ деда одговара: „Доносимо вам Божић, здравља, среће”, и тако улазе у кућу и простиру сламу. Прострта слама по соби, испод столњача, испод стола, орахе који су се откотрљали у сламу – то је знак и слика да је Божић унет у кућу. А ради (некада давно) свеноћног бдења, на отвореном огњишту, а касније у шпорету положен је пањ или део пања од багрема, јер је то најјаче, најтврђе и најприсутније равничарско дрво. Иначе од багремовог дрвета клесани су и надгробни крстови.

За разлику од Поморишких Срба, у већини села овог дела Баната настањених Србима, много је више распрострањен обичај петла печењака, обичај који се и данас упражњава у појединим српским породицама.

Масовним напуштањем родитељских кућа седамдесетих година прошлог века, преласком младе генерације у град и њиховим запошљавањем, отпочело је полако, али сигурно осипање српских породица у Румунији. Природа посла и нова градска средина утицали су на полако гашење духа и духовног ентузијазма код многих наших суграђана. По градским становама није се више уносила слама, већ је божићна јелка препуна блештавих сијалица постала симбол Божића. На божићној трпези све се мање налазе обредни хлебови замешени и испечени у кући, а и деца све мање причају и коринђају српски. Радујемо се свакој искри која нам буди савест и успомене и осветљава нам пут наших предака.

Литература и извори

Теренска грађа. 2022. год. Српски Семартон, Чаково, Фењ.

Бугарски, 1995: С. Бугарски, *Српско Православље у Румунији*, Темишвар · Београд · Нови Сад.

Поповић, 1955: Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века – историја насеља и становништва*, Београд: Етнографски институт САНУ, посебна издања, књига 6.

Blagoje Čobotin

ELEMENTS OF RITUAL PRACTICE AND CHRISTMAS TRADITIONS TO SERBIANS LIVING IN SÂNMARTINUL SÂRBESC, CIACOVA AND FOENI

Summary

This article is the result of the research I have carried out this spring and this summer in the Serbian villages Sânmartinul Sârbesc, Ciacova and Foeni, situated in Romania, in the region of Banat. In these communities, there are still living small populations of Serbians and this is the way I could find connoisseurs and practitioners of these winter traditions. The paper refers to the elements of Christmas traditions that are still practiced, as well as some practices that have been lost over the centuries and are no longer practiced today. From the discussions with the people, I tried to identify the reasons and circumstances that contributed and led to the forgetting and even to the loss of certain elements and practices of Christmas traditions by the Serbian population in the abovementioned villages.

Keywords: tradition, ritual, Christmas, Serbians, Serbian Sânmartin, Ciacova, Foeni